

DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDIT TADBIRLARINI O'TKAZISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH.

A. R. Suvankulov
Meliqo'ziyeva Dilrabo
Toshkent moliya instituti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada, davlat sektorida ichki audit chora-tadbirlarini belgilash, ichki audit xizmati tomonidan ichki audit ob'ektlari bilan bog'liq risklar darajasini aniqlash, ichki audit bo'yicha chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish, davlat sektorida ichki audit choralari risklarini baholash va muammolarni aniqlash jarayoni. va ichki audit tadbirlari davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar muhokama qilinadi. Va shuningdek maqolada kompaniya muammolarini hal qilishning samaradorligini va investitsion jozibadorligini oshirish uchun ichki auditni tashkil etish masalalari ko'rib chiqildi. Iqtisodiy va ilmiy nuqtayi nazaridan, yuqorida keltirilgan muammolar va taklif qilingan yechimlar yomon emas, balki o'rganish uchun zarur ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *ichki audit, ichki nazorat tizimi, nazorat tartib-qoidalari, moliyaviy hisobot, ichki audit xizmati, risklarni baholash, xavf omillari, xavf darajasi.*

Аннотация: *В данной статье определены меры внутреннего аудита в государственном секторе, определение службой внутреннего аудита уровня рисков, связанных с объектами внутреннего аудита, разработка плана мероприятий по внутреннему аудиту, оценка эффективности рисков мер внутреннего аудита в государственном секторе и процесса выявления проблем. обсуждаются вопросы, которые могут возникнуть в ходе деятельности внутреннего аудита. А также в статье рассмотрены вопросы организации внутреннего аудита для повышения эффективности решения проблем компании и инвестиционной привлекательности. С экономической и научной точки зрения вышеизложенные проблемы и предлагаемые решения не являются плохими, но весьма важными для изучения.*

Ключевые слова: *внутренний аудит, система внутреннего контроля, контрольные процедуры, финансовая отчетность, служба внутреннего аудита, оценка рисков, факторы риска, уровень риска.*

Abstract: *In this article, the determination of internal audit measures in the public sector, the determination of the level of risks related to internal audit objects by the internal audit service, the development of a plan of measures for internal audit, the assessment of the risks of internal audit measures in the public sector and problem identification process. and issues that may arise during internal audit activities are discussed. And the article also considered the issues of organizing an internal audit to increase the effectiveness of solving company problems and investment attractiveness.*

From an economic and scientific point of view, the above problems and proposed solutions are not bad, but rather important to study.

Key words: *internal audit, internal control system, control procedures, financial reporting, internal audit service, risk assessment, risk factors, risk level.*

KIRISH

O'zbekiston moliya vaziri "Ichki audit tadbirlarini o'tkazish qo'llanmasini tasdiqlash to'g'risida"gi buyrug'ini qabul qildi.

Bu hujjat vazirlik va idoralarda ichki audit o'tkazishni, audit jarayonida hujjatlarni rasmiylashtirishni, natijalar bo'yicha taklif va tavsiyalarni ishlab chiqish tartibini belgilaydi va kerakli hujjat shakllarini aks ettiradi.

Audit obektining xavf darajalarini aniqlashda quyidagi xavf omillaridan foydalaniladi:

- obektning yillik moliyalashtirish hajmi;
- obektga ajratilgan mablag'lar o'zlashtirilishi;
- obektida rahbariyat va moliya-xo'jalik tuzilmalari xodimlari qo'nimsizligi;
- obektning moliyaviy faoliyatiga oid jismoniy va yuridik shaxslar murojaatlari;
- faoliyat yuritayotgan xodimlar soni;
- o'tgan davr mobaynida amalga oshirilgan tranzaksiyalar soni;
- tuzilgan shartnomalar soni;
- ichki moliyaviy nazorat va ichki audit tadbiri amalga oshirilmagan davr;
- debitor va kreditor qarzdorlik hajmi o'sishi.

Bozor munosabatlarning shakllanishi sharoitida, korxonalar faoliyati haqida ishonchli ma'lumotlarga bo'lgan ehtiyoj kuchayib borayapti. Korxonalar faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlar ularning buxgalteriya (moliyaviy) hisobotlarida ifodalangan. Ushbu hisobotlardan foydalanish ta'sischi, aksiyadorlar, soliq organlari, banklar, etkazib beruvchilar va boshqa yuridik va jismoniy shaxslarga korxonaning joriy moliyaviy holatini, faoliyati samaradorligini va rivojlanish istiqbollarini baholash imkonini beradi. Shuningdek, tadbirkorlik subyektlari tomonidan taqdim etilayotgan ma'lumotlar ishonchli, xolis va amaldagi qonunchilikka mos bo'lishi zarurdir. Audit bu tashkilotlar uchun muhim ma'lumotlarni olishda yordam beradi.

Audit mustaqil moliyaviy nazoratdir va uning maqsadi tadbirkorlik subyektlarining buxgalteriya (moliyaviy) hisobotlarining ishonchligini va moliyaviy (xo'jalik) muomalalarining amaldagi qonunchilikka muvofiqligini aniqlashni o'z ichiga oladi. Audit faqat kompaniyaning moliyaviy hisobotlarining ishonchligini tekshirishni emas, balki balanslarni, auditorlar tomonidan amalga oshiriladigan moliyaviy hisobotlarni tekshirishni va xo'jalik faoliyatini takomillashtirish bo'yicha takliflarni ham ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Endilikda byudjet tashkilotlarida ichki audit tizimini yo'qotish jarayonlari amalga oshirilmoqda, bu hamkorona chora-tadbirlar va me'yoriy-huquqiy hujjatlarning qabul qilinayotganini ko'rsatadi. 2013 yilning 26-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston

Respublikasi Byudjet kodeksi, 2021 yilning 27-avgustidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6300-sonli farmoni, 2021 yilning 5-maydagi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 280-sonli qarori, 2022 yilning 1-avgustdagi 416-sonli Vazirlik va idoralarning ichki audit xizmati to'g'risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida qarorlar, 2022-yil 27-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan, ro'yxat raqami 3406 "Ichki audit tadbirlarini o'tkazish qo'llanmasini tasdiqlash to'g'risida" O'zbekiston respublikasi Moliya vazirining buyrug'i tasdiqlandi. Ushbu me'yoriy hujjatlarga asosan davlat tashkilotlarida ichki audit xizmati bo'limlari tashkil etildi.

Ichki audit faoliyati byudjet intizomini mustahkamlash, qonun hujjatlari buzilishining oldini olish, vazirlik va idoralarda xarajatlar samaradorligini baholash, hujjatlar ijrosini ta'minlashga yo'l tutgan bo'lib, ular quyidagi tartibda amalga oshiriladi: Ichki audit tadbiri ichki auditning yillik rejasi bo'yicha amalga oshiriladi va uni amalga oshiruvchi guruh bu haqda ichki audit subyektiga yozma xabar beradi. Bu, xabarnoma ichki audit tadbiri boshlanishidan kamida besh ish kuni avval ichki audit obyektining rahbariga yuboriladi. Rejadan tashqari o'tkaziladigan ichki audit tadbiri to'g'risida ichki audit obyektining ichki audit tadbiri o'tkazilishidan kamida bir ish kuni oldin xabardor qilinadi. Mazkur xabarnomada ichki audit tadbiri davomida bajariladigan ishlar to'g'risida qisqacha ma'lumot, ichki audit tadbirini o'tkazishda taqdim etilishi lozim bo'lgan ma'lumotlar va hujjatlar ro'yxati hamda ularni taqdim etish muddatlari, ichki audit tadbirini o'tkazish guruhining a'zolari to'g'risidagi ma'lumotlar ko'rsatiladi. Ichki audit tadbirini o'tkazish to'g'risidagi xabarnoma ichki audit xizmati rahbari tomonidan imzolanadi. Ichki audit tadbirini o'tkazish to'g'risidagi xabarnomada so'ralgan ma'lumot va hujjatlar ichki audit obyektini tomonidan uch ish kuni ichida ichki audit tadbirini o'tkazish guruhiga taqdim etiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ichki audit tadbirlarini rajalashrtirish eng muhim jarayonlardan biri bo'lib, bu jarayonda auditorlardan katta bilim, malaka talab qilinadi. Chunki aynan audit tadbirlarini samarali, natijali bo'lishi to'g'ri rejalashtirilgan dasturga bog'liq. Ichki audit tadbirlarini o'tkazishdan asosiy maqsad vazirlik va idoralarda budjet intizomini mustahkamlash va budjet to'grisidagi qonunchilik hujjatlarining buzilish holatlarini profilaktika qilish, budjet xarajatlarining samaradorligi va natijadorligini baholash hamda ichki audit faoliyati sohasidagi hujjatlar ijrosini ta'minlashdan iborat.

Birgina Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining Axborot va ommaviy kommunikatsiya agentligiga bergan axborotiga ko'ra, vazirlik tizimida ichki audit xizmatlari tomonidan 2021 yilda o'tkazilgan profilaktika tadbirlari natijalariga binoan 479 ta ta'lim muassasalarida jumladan 56 ta oliy ta'lim muassalari, 423 ta professionlar ta'lim muassasalarida moliyaviy faoliyatga doir monitoring va profilaktika tadbirlari o'tkazilgan. O'tkazilgan profilaktika tadbirlari natijasida 49 ta oliy ta'lim muassasalarida 9,4 mlrd. so'mlik, 253 ta professionlar ta'lim muassasalarida 7 mlrd. so'mlik, jami 302 ta ta'lim muassasalarida 16,4 mlrd. so'mlik moliyaviy xato va

kamchiliklar aniqlangan. Bunda 3,3 mlrd. soʻmlik qismi ichki audit boshqarmasi tomonidan, 7 mlrd. soʻmlik qismi hududiy ichki audit xizmatlari hamda 6,1 mlrd. soʻmlik qismi oliy taʼlim muassasalarida faoliyat yuritayotgan bosh auditorlar tomonidan oʻtkazilgan profilaktika tadbirlari natijasida aniqlangan.

Ushbu qayd etilgan 16,4 mlrd. soʻmlik moliyaviy xato va kamchiliklarning 11,4 mlrd. soʻmlik qismi oʻrganish jarayonida oldi olingan, 2,3 mlrd. soʻmlik qismi esa, keyingi oylarda hisob-kitob qilish uchun unduruvga qaratilgan. Bundan tashqari, 2 ta oliy taʼlim muassasasi hamda 10 ta kasbiy taʼlim nuassasalarida oʻtkazilgan profilaktika tadbirlarida aniqlangan 2,7 mlrd. soʻmlik xato va kamchiliklarda jinoyat alomatlarini mavjudligi sababli oʻrganish materiallari rasmiylashtirilib, huquqiy baho berish va qonuniy chora koʻrish uchun huquqni muhofaza qiluvchi organlarga yuborilgan. Oʻtkazilgan profilaktika tadbirlari jarayonida aniqlangan moliyaviy xato va kamchiliklarni 3 turga boʻladigan boʻlsak, birinchi turga texnik xatolar, ikkinchi turga masʼuliyatsizlik va sovuqqonlik natijasida qilingan xatoliklar, uchinchi turdagi xato esa qisqacha qilib aytganda ongli ravishda gʻaraz maqsadni koʻzlab qilingan xato hisoblanadi. Yuqorida aytib oʻtilgan moliyaviy qonun buzilishga yoʻl qoʻyilgan masʼullarning bilib yoki bilmasdan xato qilishlari bu ularni javobgarlikdan ozod etmaydi.

Davlat sektoridagi ichki audit tadbirlari risklarni baholash jarayonini oʻz ichiga oladi. Risklarni baholashning maʼnosi, tegishli xavflarni aniqlash va tahlil qilish orqali tashkilot maqsadlariga erishish imkoniyatini tushunishdir. Risklarni baholash jarayonida ichki audit, turli xavflarning ehtimoli va potentsial taʼsirini aniqlaydi va baholaydi. Keyinchalik, qoldiq riskni boshqariladigan darajada boʻlishini taʼminlash uchun ular xavfni kamaytirishda ichki nazoratning qanchalik toʻgʻri yoʻlga qoʻyilganligini aniqlaydi va baholaydi.

Qoldiq xavf, nazorat yoki protseduralar amalga oshirilgandan soʻng biror narsa sodir boʻlishining xavfi. Ichki audit obyektlari xavf tahlili asosida baholanadi va xavf darajasi aniqlanadi. Xavf omillarini belgilashda, ichki audit obyektining moliyaviy faoliyatida xavflarning yuzaga kelishiga taʼsir etuvchi omillar hisobga olinadi. Ichki audit xizmati tomonidan ichki audit obyekti xavf darajalarini aniqlashda quyidagi xavf omillaridan foydalaniladi:

- Ichki audit obyektining yillik moliyalashtirish hajmi;
- Ichki audit obyektiga ajratilgan mablagʻlar oʻzlashtirilishi;
- Ichki audit obyektida rahbariyat va moliya-xoʻjalik tuzilmalari xodimlarining qoʻnimsizligi;
- Ichki audit obyekti moliyaviy faoliyatiga oid jismoniy va yuridik shaxslar murojaatlari;
- Ichki audit obyektida faoliyat yuritayotgan xodimlar soni;
- Ichki audit obyektining moliyalashtirish manbalari soni;
- Ichki audit obyektida oʻtgan davr mobaynida amalga oshirilgan tranzaksiyalar soni;

- Ichki audit obyektida o'tgan davr mobaynida tuzilgan shartnomalar soni;
- Ichki audit obyektida so'nggi besh yil ichida moliyaviy nazorat va ichki audit tadbiri amalga oshirilmagan davr;
- Ichki audit obyektining debitor qarzdorlik hajmining o'sishi;
- Ichki audit obyektining kreditor qarzdorlik hajmining o'sishi.

Ushbu xavf omillari, har qanday ichki audit obyektining riskni baholash uchun zarurdir. Masalan, yillik moliyalashtirish hajmi, moliyalashtirish manbalari soni, bitimlar soni va shartnomalar soni kuzatilishi kerak bo'lgan muhim ko'rsatkichlardir. Bundan tashqari, moliyaviy-iqtisodiy tuzilmalar rahbariyati va xodimlarining qobiliyatsizligi ichki audit tartib-qoidalarining noto'g'ri ekanligini ko'rsatishi mumkin va ularni hal qilish zarur. Nihoyat, debitorlik qarzlari yoki kreditorlar qarzlarning ortishi ichki audit tartib-qoidalariga e'tibor berilmayotganligini ko'rsatishi mumkin va ularni hal qilish zarur.

XULOSA

Barcha ko'rsatilganlarni xulosalaylik, muntazam ravishda amalga oshiriladigan ichki audit tadbirlari, barcha hajmdagi tashkilotlar uchun juda muhimdir, chunki ular potentsial nosozlik joylarini aniqlash va kutilmagan yo'qotishlar yoki xatolar xavfini kamaytirishga yordam beradi. Yuqorida sanab o'tilgan xavf omillarini hisobga olgan holda va ichki audit tizimini muntazam ravishda ko'rib chiqish orqali, tashkilotlar moliyaviy xavfsizligini ta'minlashi mumkin.

Barcha foydalanuvchilar guruhlarida ichki nazorat va buxgalteriya xizmatlari tomonidan yaratilgan ma'lumotlarga teng kirish imkoniyatiga ega emaslar. Odatda, ma'muriyat axborotdan cheksiz foydalanish va unga kirish imkoniyatiga ega bo'lishi mumkin. Shuning uchun, ichki nazorat iyerarxiyaning turli darajalarida, uning to'liqligi, shakli va mazmuni bo'yicha turli talablar bilan boshqaruv maqsadlari uchun zarur axborotni taqdim etish imkoniyatini amalga oshirish uchun tashkil etilishi kerak. Xo'jalik yurituvchi subyektning boshqaruv tizimidagi ichki nazorat faqat boshqa boshqaruv funksiyalari bilan birgalikda samarali faoliyat ko'rsatishi mumkin. Nazorat, buxgalteriya va analitik jarayonlarning aloqasi boshqaruvning axborot ta'minoti muammosini eng yaxshi hal qilish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoevning 2020 yil 25 yanvardagi 2020 yil uchun eng muhim ustivor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojatnomasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarori. Toshkent sh., 2020 yil 24 fevraldagi PQ-4611 sonli.
3. Sarvarbek Rasuljonovich Abduazizov (2021). DAVLAT MOLIVAVIY NAZORATINING NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLARI. Scientific progress, 2 (8), 250-256.

4. Abduraximov, Boburjon Umarjon O'g'li, Qudbiyev, Nodir Tohirovich, & Mominov, Ikromjon Luxmonjon O'g'li (2021). AYLANMA MABLAG'LARNI BOSHQARISH TIJORAT KORXONASI MUVAFFAQIYATINING ASOSI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1 (10), 724-733.

5. Qudbiyev, N. T. (2021). Xalqaro moliyaviy hisob standartlariga o'tish dolzarbligi. *Relevance of the transition to international financial accounting standards. SJ international journal of theoretical and practical research*, 1(2), 56-64.

6. Durdona Adashboy Qizi Razzaqova (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBINI AVTOMATLASHTIRISHNING ROLI VA AHAMIYATI. *Scientific progress*, 2 (8), 243-249.

7. Tohirovich, Q. N. (2021). International financial accounting standards in Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 328-333